

Volkskrant 5 mei 2005

Vanuit de hel via de hemel terug op aarde

'Plannen liggen gereed om de terugkeer van landgenoten zo doeltreffend mogelijk en zo vlug mogelijk te doen verlopen om hen gezond en wel naar hun woonplaats terug te voeren', zei koningin Wilhelmina in 1943 voor Radio Oranje....

Door Bart Jungmann 5 mei 2005, 00:00

Gerrit Philip Mok, vandaag 8 jaar geworden, is opeens klaarwakker. Hoorde hij een trein of heeft hij gedroomd dat hij een trein hoorde?

Waarschijnlijk is Gerry wakker geworden van het geroezemoes buiten, want treinen hoor je niet in het slaapkamertje van de familie Koek in Hengelo. Mensen staan opgewonden met elkaar te praten en het lijkt zelfs wel of er wordt gezongen. Gerry schuift het gordijn open en ziet de Nederlandse vlag uit tal van ramen wapperen. Allemaal vanwege zijn verjaardag ?

De 16-jarige Olga Roos loopt met haar ziel onder haar arm door Blaricum. De mensen om haar heen hossen op de muziek van een draaiorgel en trakteren elkaar op klapzoenen, maar Olga weet geen raad met haar gevoelens. Drie jaar hebben zij, haar twee zussen, haar vader en moeder op de toppen van hun zenuwen geleefd. Terwijl zij zich onder de grond moesten verstoppen, werd daarboven hun vertrouwen geschonden,

werden hun eigendommen ontvreemd en gingen vriendschappen verloren. Iedereen pakt vandaag de draad weer op, maar Olga Roos is de hare kwijtgeraakt.

Vandaag, 5 mei, is de Tweede Wereldoorlog officieel ten einde. Nietjoden tellen de levenden, joden tellen de doden. De Duitse bezettingsmacht heeft 107 duizend Nederlandse joden naar vernietigingskampen gedeporteerd; 5200 zullen er terugkomen.

Om aan deportatie te ontkomen, hebben 25 duizend joodse Nederlanders zich schuil gehouden bij bevriende of anderszins betrouwbare landgenoten. Van hen is eenderde verraden door onbetrouwbare landgenoten en 17 duizend onderduikers zijn de afgelopen weken te voorschijn gekomen. Vanaf vandaag kunnen ze weer overal gaan en staan waar ze willen.

Bea Biet was 23 jaar toen de oorlog uitbrak. Ze werkte op de universiteit in Amsterdam, voor een Duitse hoogleraar nota bene, aan wie ze op een gegeven moment bekende joods te zijn. Met haar blonde haar zou niemand Biet voor joods verslijten. Prof. Schöffner was de mening toegedaan dat iedereen die zijn plicht doet gewoon zijn plicht moet kunnen doen en wat hem betref kon Bea Biet gewoon aanblijven als secretaresse.

Maar in 1943 werd de grond haar te heet onder de voeten en ze dook onder, aanvankelijk in Arnhem en later in Dordrecht. Een oud vriendje hield zich daar schuil op een woonboot en de eigenaresse had nog wel een plekje vrij. Nadat de vrouw was gearresteerd, kwamen Bea Biet en Wim Polak terecht in Den Haag waar ze de rest van de oorlog doorbrachten.

Vandaag vieren ze als het echtpaar Willem Andringa en Wilhelmina Andringa-Van Beek bevrijdingsdag. Nadat de relatie in ere was hersteld, heeft een bevriende ambtenaar van de burgerlijke stand hen vorig jaar in de echt verbonden onder hun schuilnamen.

De gevoelens van Bea Biet zijn gemengd en dat is zacht uitgedrukt. Het is een heerlijk gevoel om weer te kunnen gaan en staan waar ze wil, en nog mooier is het om niet meer dankbaar te hoeven zijn voor alles. Maar voor de rest? Je bent niks, zegt ze. Een paar dagen geleden was er iemand naar haar toegekomen en die had gezegd: erg hè, van Bea. Alsof ze geacht wordt dood te zijn.

Al in 1942, ruim voor het einde van de oorlog, maakte de regering in ballingschap zich op voor de bevrijding. De vraag was vooral hoe de weggevoerde en ondergedoken joden weer een plek in de samenleving konden krijgen. Daarover sprak koningin Wilhelmina in 1943 voor Radio Oranje geruststellende woorden: 'Plannen liggen gereed om de terugkeer van landgenoten zo doeltreffend mogelijk en zo vlug mogelijk te doen verlopen om hen gezond en wel naar hun woonplaats terug te voeren.'

Nu is het zover en de terugkeer verloopt vlug noch doeltreffend. Een schandaal tekent zich af. Zo voortvarend als de overheid in 1942 klonk, zo laks en stroperig is ze nu. Omringende landen die hebben gezocht onder het nazi-bewind lijken alerter te reageren. Nadat de Russen diverse concentratiekampen in Polen en Duitsland hadden bevrijd, hebben Frankrijk en België vlug en doeltreffend vertegenwoordigers gestuurd om de overlevenden te registreren en te steunen bij hun repatriëring.

Joodse kampslachtoffers, die opvang hebben gevonden in het allang bevrijde Eindhoven, getuigen van een koele ontvangst. Vergeleken met de warmte in België en Frankrijk is de ontvangst in Nederland uitgesproken formeel. Vanuit de hel via de hemel weer helemaal terug op aarde.

De ervaringen van Coenraad Rood zijn een schrijnende illustratie daarvan. De zieke Rood was in de zachte handen gevallen een Franse verpleegster. De herinnering aan haar ontroert hem nog steeds. Wat een mooi en lief mens was dat! Coenraad Rood, gehard door onbarmhartigheid, waande zich in de hemel. Zijn terugkeer op aarde beleeft hij op het Centraal Station in Amsterdam.

Rood moet uren in de rij staan om zich te laten registreren. Verzwakt door zijn ziekte vraagt hij om een stoel, waarop een agent antwoordt: jullie joden hebben ook altijd wat. Rijen zijn rijen en regels zijn regels.

Zijn de Nederlandse niet-joden door hun ervaringen tijdens de bezetting antisemitisch geworden? Als dat zo is, geldt dat alleen een kleine minderheid. Nee, de bevolking heeft zo'n knauw gekregen, vooral in de afgelopen wintermaanden, dat het niet meer in staat is tot empathie. Volgens de auteur Gerhard Durlacher heeft iedereen zijn eigen verhaal over de ongemakken van de bezetting en daarmee wordt het onzegbare de keel gesnoerd. Zijn collega Marga Minco ervaart haar onderduikadres als een veilige enclave. Daarbuiten kent niemand haar en wil zij niemand kennen.

Iedere jood, hoe jong ook, wordt onrecht aangedaan in deze naoorlogse periode. Volgens Bea Biet moet je de overheid om de gewoonste dingen smeken. Na terugkeer in Amsterdam zal ze een woning in het westen van de stad aangeboden krijgen. Maar Biet wil nu eindelijk zelf kunnen kiezen, waarop de woningbouwvereniging haar beschuldigt van ondankbaarheid. Als ze terugkeert naar het ouderlijk huis in de Mesdagstraat in Amsterdam en de nieuwe bewoners vraagt of ze wat persoonlijke eigendommen mag opzoeken, jaagt de man des huizes haar met een mes weg. De politie zegt dat ze de zaak beter kan laten rusten.

Zo reist Gerrit Philip Mok met zijn pleegmoeder naar de Kattenburgerstraat in Amsterdam, op zoek naar de groenteboer aan wie zijn grootmoeder haar juwelen in bewaring had gegeven. Mok weet nog precies waar de groenteboer zijn winkel heeft, hoe hij eruit ziet en hoe hij heet. En de groenteboer zegt blij te zijn Gerry in levenden lijve terug te zien, maar juwelen? Nee, dat moet een vergissing zijn.

In 1942 had het gezin Mok, inclusief grootmoeder, zich moeten melden in de Hollandsche Schouwburg voor deportatie. Dezelfde avond riep een man op het podium oma's naam om. 'Wat zal ik dat kind missen' zijn de laatste woorden die Gerry zich van haar herinnert.

Zijn ouders en hij kregen nog even respijt. De volgende dag al werd hij door een zekere Dina Molenaar meegenomen naar Hoorn om zich schuil te houden voor de bezetter. Verraad en onraad zouden Gerrit Philip Mok via dertien onderduikadressen naar de familie Koek-Van Heek in Hengelo voeren. Bevrijd werd

Mok al een maand eerder in Eibergen, maar in Hengelo wordt hij herenigd met Dina Molenaar die in onderduik zit met haar man Jan. Het echtpaar Molenaar zal Gerry Mok onder zijn hoede nemen.

Op dezelfde dag dat hij naar Hoorn vertrok, werden zijn ouders opgepakt en per trein afgevoerd naar Auschwitz. Inmiddels heeft hij al genoeg verhalen over Auschwitz gehoord om het ergste te vrezen. Maar het idee om de rest van zijn leven zonder ouders te leven is voor de 8-jarige Philip Gerry Mok te groot om te bevatten. Vandaar dat hij elke keer zijn oren spitst als hij een trein hoort aankomen. De maand mei is voor joodse overlevers een beproeving, een oefening in geduld, hopen tegen beter weten in.

Olga Roos weet nog goed hoe de oorlog begon: hoe strak die Duitse koppen stonden toen ze met hun tanks over de Rijksstraatweg rolden, hoe angstig ze was voor de toekomst. Aanvankelijk leek het allemaal wel mee te vallen en dat zeiden ze ook telkens tegen elkaar. Toen de gele jodenster werd ingevoerd, zeiden ze: dan beginnen we toch een voetbalclub De Gele Ster? De familie Roos was nooit zo religieus geweest, maar de oorlog schiep een band. Alle joden zaten in hetzelfde schuitje.

De rest van de wereld, en niet alleen het Duitstalige, versterkte dat saamhorigheidsgevoel. Toen het gezin Roos zijn huis in Naarden tijdelijk verliet voor een dreigende razzia maakte een buurvrouw van de gelegenheid gebruik een braadslee te pikken. Dat zijn de dingen die je bijblijven als kind, zegt Olga Roos.

In 1943, toen de situatie echt dreigend werd, bracht een bevriende dominee bracht hen onder bij een van zijn parochianen. Het huis stroomde al snel vol met joodse onderduikers, niet uit medemenselijkheid maar uit geldgewin. De arme vrouw had een manier gevonden om in haar levensonderhoud te voorzien en dat was niet goed voor haar karakter. Steeds vaker stuurde ze haar onderduikers de kruipruimte in, ook als er geen alarm was. Allemaal pesterijtjes.

Olga's vader, een driftige man, kon dat onrecht op een gegeven moment niet langer verdragen en kreeg bijna slaande ruzie met de vrouw. Vanwege het getreiter en door geldgebrek besloot de familie Roos te vertrekken. Zo werden de laatste maanden van de oorlog een spannende zwerftocht die Olga doodongelukkig beëindigde als het sloofje van een welgestelde familie .

En nu is het dan 5 mei, bevrijdingsdag. De oorlog heeft een grote hap uit haar leven genomen. Ze is vervreemd van haar oude vriendinnen en als ze iemand probeert te vertellen van het onrecht dat haar is aangedaan, wordt Olga botweg afgekapt. De mensen vinden dat ze niet moet zeuren. Dat iedereen het moeilijk heeft gehad, dat ze blij moet zijn dat ze nog leeft en dat ze nooit mag vergeten dat ze dat aan anderen te danken heeft. Olga Roos denkt dat niemand ooit zal begrijpen wat zij heeft meegemaakt.